

Pigerne på Sprogø.

et foredrag ved **Carsten Egø Nielsen**, der har en uddannelse som historiker fra Odense Universitet i 1979. og som siden 2004 har beskæftiget sig med lokalhistorien i Vestsjælland med udgangspunkt i den nuværende Slagelse Kommune, hvor Sprogø hører til.

Carsten Egø Nielsen vil fortælle historien om kvindehjemmet på Sprogø og om nogle af de mange skæbner der gennem årene har været anbragt her. Men vi skal også høre om baggrunden for anstalten og om hverdagen for beboerne, samt om lukningen i 1961,

Carsten Egø Nielsen startede med at sige, at ikke mange ved, hvad der egentlig skete på Sprogø, og at den viden, som nogle mener de måske har, ofte er baseret på de mange romaner, der er skrevet om pigerne på øen, men man glemmer, at disse romaner er fiktioner. Der er opstået mange myter om Sprogø, for kun overlægen havde ret til at udtale sig, så der var megen tavshed herom, og derfor opstår myterne.

Det han vil fortælle er sandheden dels baseret på studiet af de journaler, som findes om de ca. 500 piger, der har opholdt sig på øen i perioden 1923 – 1961, dels baseret på en videnskabelig bog skrevet af doktor i specialpædagogik Birgit Kirkebæk.

Internatet Sprogø var for letlevende Kvinder under Åndsvageforsorgen, så det vi får at høre er en beretning om en tid, hvor "anderledes individer" blev anset for at være "farlige for samfundet" og derfor skulle isoleres.

Birgit Kirkebæk forklarer tankegangen bag pighjemmet med at man frygtede, at de svagt begavede og seksuelt aktive kvinder var farlige for samfundet, fordi de var med til at sprede kønssygdomme, og de fødte en masse børn, som var uønskede for samfundet.

Arkitekten bag ø-anstalten var Christian Keller, overlæge ved Den Kellerske Aandsvageanstalt i Brejning, der allerede i 1911 havde fået oprettet et internat for anti sociale og åndsvage mænd på Livø, hvilken institution blev forbilledet for den senere oprettelse af internatet på Sprogø for åndssvage, seksuelt løstgængende kvinder. Allerede i 1918 begyndte Keller at arbejde for oprettelsen af institutionen på Sprogø, og i 1919 skrev han således til en embedsmand i Undervisningsministeriet at øen skulle være opholdssted for:

»... *den Klasse af let aandsvage Kvinder, hvis Erotik frembyder en væsentlig Fare i det frie Samfund for Udbredelse af Kønssygdomme og for en Forøgelse af Samfundets aandelige Individer gennem Barnefødsler*«.

I 1923 lykkedes det ham at realisere planerne med Sprogø som base, og internatet eksisterede her frem til 1961.

Keller var også initiativtageren til Loven om Adgang til Sterilisation i 1929, der blev Europas første racehygiejniske lov. Ideerne om racehygiejnen var udbredt i hele samfundet, og man ville "dårligt arvemateriale" til livs. I denne sammenhæng var svagt begavede kvinder ikke blot potentielle smittespredere af kønssygdomme, deres seksuelle aktivitet førte også til uønskede børnefødsler - med stor risiko for »degenereret arv«. Værnet mod denne usunde børneproduktion var blandt andet Sprogø-anstalten.

I 1925 blev Keller afløst af O. H. Wildenskov som overlæge ved Den Kellerske Aandsvageanstalt, og i 30 år havde han opsynet med Sprogø pigerne, og han formulerer i 1928 opgaven som at forhindre *en tiltagende forøgelse af minusindividerne*. Han mente, at forskelle i individers, racers og klassers evner skyldtes nedravede faktorer, og at man kunne vende den uheldige udvikling ved at forhindre visse grupper i at få børn. Wildenskov var manden bag ved den senere lov om *Foranstaltninger vedrørende åndssvage*, der blev vedtaget i 1934.

Den første forstanderinde på Sprogø var Frida Nielsen en ugift sygeplejerske, og fra starten blev der anbragt 18 piger på øen – aldersfordeling for disse kvinder var 16 – 42 år.

I journalernes omtale af kvinderne er man ikke et øjeblik i tvivl om, at de professionelle har magten. Overlægens diagnose er ufejlbarlig, og tonen er set med nutidens øjne nedladende og kynisk. Ordvalget som kan læses i journalerne er eksempelvis. *erotisk adfærd, ustyrlige, tøjlesløse, svagt begavede, udygtige til alt arbejde.*

I 1925 brænder avlsbygningerne, hvilket gav mulighed for nybyggeri, således at der herefter blev plads til at have 44 piger ad gangen på øen, men på et tidspunkt var antallet ved overbelægning helt oppe på 56.

Sprogø var en blanding af hospital, arbejdsplads og fængsel. Trods det humane i tanken om at tilbyde kvinderne behandling frem for straf, så var de anbragt på ubestemt tid og det var overlægen, der bestemte, hvornår de kunne forlade øen igen. Især efter en stramning af steriliseringsloven i 1934, blev det nærmest en forudsætning for at forlade øen, at kvinderne blev steriliseret.

Næste skridt mod friheden var kontrolleret familiepleje, hvor kvinden arbejdede uden løn, men hvor familien fik penge af forsorgen for at have hende boende. Herefter kunne en udskrivning komme på tale.

Hverdagen for pigerne på øen var beskæftigelse med husligt arbejde, vævning, syning, gartneri og landbrug, med henblik på oplæring indenfor fagene og en disciplinering af pigerne, der kunne bevæge sig frit rundt på øen. De havde 1 uges ferie om året, hvor de godt nok ikke måtte forlade øen, men var fritaget for det daglige arbejde og i dagtimerne kunne opholde sig i ”Friheden”, den gamle karantænestation.

Straf for forseelser var i værste tilfælde ophold i et betækningsrum på loftet. Fiksering med bæltter eller muffetrøje og beroligende indsprøjtninger kunne finde sted, dette skete dog ikke hyppigt, men var en del af den disciplinering, man mente kunne være nødvendig.

Under krigen 1940-45 blev pigerne flyttet til Brejning, idet tyskerne besatte øen, som de skulle bruge som lyttepost

I Sprogø-anstaltens eksistensperiode har der været indsat omkring 500 kvinder på øen - mellem 40 og 50 ad gangen. Der var mange genindlæggelser, dels af disciplinære årsager - pigerne stak af fra den plads de havde fået eller begik kriminalitet - blev gravide eller kunne ganske enkelt ikke klare sig selv.

I 1952 begyndte debatten om at nedlægge Sprogø, og en af de ivrigste fortalere herfor var overlæge Annalise Dupont, der fra 1956-58 var ansat ved Østifternes Åndssvageanstalt. Med sin moderne holdning og socialpædiatriske baggrund blev hun dynamoen i den nye, radikale behandling, der blev iværksat. Moderne pædagogik og undervisning vandt frem i stedet for den traditionelle mere passive anbringelsesbaserede pleje.

Denne indsats var medvirkende til, at hun af medicinaldirektør Johannes Frandsen blev hentet til Den Kellerske Åndssvageanstalt i Brejning, hvor hun 1958 blev ansat som den første kvindelige administrerende overlæge på stedet. Understøttet af den nye lov for åndssvageforsorgen, som blev vedtaget året efter, begyndte hun et moderniseringsarbejde på institutionen, der havde 1.700 klienter herunder Sprogø, og resultatet blev en total lukning af Sprogø i 1961.

Hun udarbejdede et fempunktsprogram, der omfattede minutiøst diagnosticeringsarbejde, professionel klinisk behandling, undervisning, forskning og pårørendekontakt, og var langt forud for sin tid, idet der først i 1980 blev udarbejdet en standard for behandling af personer med vidtgående fysisk og psykisk handicap.

Carsten Egø Nielsen sluttede foredraget med at vise nogle billeder fra Sprogø før og nu.

Alt i alt var det et meget interessant foredrag som blev leveret i et forståeligt sprog og iblandet en god portion lune, så stor tak til Carsten Egø Nielsen for en god aften.